

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת בלק, תשע"ב
מספר 974מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

על עלייה לרגל ומפגש עם השכינה בראי הגלות והחורבן יונתן פיינטוך

בספרות חז"ל מובאות כמה דרכי התמודדות עם החורבן והגלות ועם צרות וקשיים פרטיים. עיקר העיסוק בנושאים הללו נעשה בקטעי אגדה הפזורים בתלמודים ובמדרשים. לקראת י"ז בתמוז ופתיחת תקופת "בין המצרים" נעייין בקטע אגדי כזה הכתוב בפרק הראשון במסכת חגיגה בבבלי. המשנה הראשונה במסכת חגיגה והסוגיה בדפיה הראשונים של המסכת עוסקות בחייבים במצוות הראייה ברגל, ובפטורים ממנה. לקראת סוף הדיון ההלכתי (שם ד:) מובאת ברייתא שבה מנויים כמה מן הפטורים, וביניהם הסומא באחת מעיניו:

רבי יוחנן בן דהבאי אומר משום רבי יהודה: סומא באחת מעיניו פטור מן הראייה, שנאמר יראה יראה – כדרך שבא לראות כך בא ליראות,¹ מה בא לראות בשתי עיניו – אף ליראות בשתי עיניו. ברייתא זו סוגרת מעגל, במידת מה, עם תחילת הדיון התלמודי במשנה, שאף בה מובאת הדרשה הנ"ל על 'יראה יראה'. כך מודגשת בדיון ההלכתי על הרישא של המשנה הדרשה הנ"ל, שמבטאת את מהות העלייה לרגל: מפגש ממשי קרוב, ובעיקר מפגש שיש בו אלמנט של הדדיות: מפגש עם ה'. מיד לאחר הברייתא, שמביאה את הדרשה 'יראה יראה' וחותרת את הדיון ההלכתי, מובא תיאור אגדי קצר על רב הונא:

רב הונא, כי מטי להאי קרא (כאשר היה מגיע לפסוק הזה) – יראה יראה – בכי (היה בוכה), אמר: עבד שרבו מצפה לו לראותו יתרחק ממנו? דכתיב "פי תבאו לראות פני מי-בקש זאת מידכם רמס קצרי" (יש' א:יב).

אפשר לפרש שהתיאור על רב הונא הובא באופן אסוציאטיבי-טכני: מכיוון שהוזכר פסוק מפרשת העלייה לרגל, מובאים דבריו של רב הונא על פסוק זה. ברם, נראה שיש להבאת הסיפור על רב הונא סיבה מהותית מזה. פתיחת המסכת במצוות העלייה לרגל – "מצוות ראייה" – נושאת אופי חגיגי. הכותרת היא: "הכול חייבים בראייה", אף שהמשנה מונה מיד שורה של פטורים מחובה זו. כאמור, הדיון ההלכתי בגמרא על המשפט הזה במשנה מכיל בתחילתו ובסופו את הדרשה "כשם שבא לראות כך בא ליראות". התמה של הקרבה וההדדיות שבמפגש המדובר בין העולה לרגל ובין ה' מודגשת אפוא בסוגיה, ועתה, קודם שהגמרא עוברת לדון בהמשך המשנה, נראה שעורכי הסוגיה מביעים מעין זעקת כאב הנובעת מהפער העצום והבלתי נסבל בין התיאור החגיגי במשנה והדיון במצווה ובין המציאות בגלות – חורבן ובעיקר היעדר מפגש עם ה'. תחת הקרבה וההדדיות שבמפגש ברגל, חשים חכמי התלמוד ועורכיו תחושה אמתית של ריחוק. בכיו של רב הונא מיטיב לבטא זאת, כפי שהוא אכן מסביר אותו. גם התיאור שלהלן, שהגמרא מביאה על רב הונא, מביע מסר דומה:

* ד"ר יונתן פיינטוך מלמד במחלקה ללימודי יסוד ביהדות, בבית המדרש לנשים במגדל עז, במכללת הרצוג ובבית מורשה בירושלים.

¹ רש"י, ב. (ד"ה "יראה יראה") מסביר את הדרשה: "יראה יראה" – (יראה) כתיב, וקרינן יראה, יראה כל זכורך את פני האדון דמשמע שהאדם רואה את השכינה, יראה כל זכורך את פני האדון משמע שהאדון בא לראותך, הקיש הכתוב ראייתך לראיתו".

רב הונא כי מטי להאי קרא בכי: "וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאֶכְלָתָ שֶׁם" (דב' כז:ז), עבד שרבו מצפה לאכול על שולחנו יתרחק ממנו? דכתיב "לְמָה-לִּי רֵב-זִבְחֵיכֶם יֹאמַר ה'" (יש' א:יא).
 מכאן ואילך ממשיך ומשתלשל בסוגיה קובץ אגדי ארוך, שמכיל 14 חלקים שמתקשרים זה לזה באמצעות נוסחת פתיחה משותפת: 'ר' פלוני, כי מטי להאי קרא – בכי.² הנושאים שמובעים ב'בכיות' אינם קשורים לחורבן דווקא, אלא למצוקות שחווים אמוראים במציאות בעולם. כגון, האימה והחרדה מפני הדין בעולם הבא, חוסר הוודאות שעשיית טוב בעולם תציל מפורענות ("כולי האי ואולי?"), חוסר הוודאות בקורלציה שבין מותו של אדם מסוים לדין הצדק ועוד.³ באופן כללי ככולם מסופר על חכם שבוכה במפגש שבין האדם המאמין עם פסוק מסוים, עם מציאות קשה מסוימת בעולם או עם כאב גדול שהוא חווה בעצמו או בסביבתו.

זעקות הבכי והכאב של האמוראים והשאלות שהם שואלים אינן פשוטות, אך אותם אמוראים אינם מציעים עליהן תשובה. יש שהסתמא דגמרא מוסיפה בין מימרות ה'בכי', שהן השלד של הקובץ האגדי, דברים שמכוונים להדגים את השאלה, להרחיב את הדברים, או אפילו להציע מענה כלשהו.
 מצד מבנה הסוגיה נראה שהיא מתגלגלת והולכת באופן אסוציאטיבי ממימרת 'בכי' אחת לאחרת, כאשר הנושא העיקרי של הסוגיה – מצוות הראייה – כבר אינו מרכז העניין. ברם, לאחר שמסתיימות שאלותיהם של האמוראים, מגיע חלק נוסף, מפתיע: "בכיו" של הקב"ה:⁴
 "וְאֵם לֹא תִשְׁמְעוּהָ בְּמִסְתָּרִים תִּבְכֶּה-נַפְשִׁי מִפְּנֵי גְּוָה" (יר' יג:ז). ... מאי מפני גוה? אמר רב שמואל בר יצחק: מפני גאוותן של ישראל שניטלה מהם ונתנה לנכרים. רבי שמואל בר נחמני אמר: מפני גאוותה של מלכות שמים.

"וְדַמְעָה תִּדְמַע וְתִרְדַּע עֵינַי דְּמַעָה פִּי נִשְׁבַּח עֲדָר ה'" (שם) אמר רבי אלעזר: שלש דמעות הללו למה? אחת על מקדש ראשון, ואחת על מקדש שני, ואחת על ישראל שגלו ממקומן.
 חשיבות הקטע הזה, שכמעט חותם את הסוגיה האגדית, רבה היא, משום שהוא מבשר שגם בחורבן ובגלות לא אבדה לחלוטין אותה הדדיות בין ה' לעמו, הדדיות שנוכרת בחלק הראשון, החגיגי, של הסוגיה. אמנם אין מדובר במפגש, ולכן גם לא ב'ראייה' הדדית, אולם מדובר בשותפות בתחושות ובחוויות הכאב של החורבן והגלות, שותפות שמביעה את ההיפך מניכור וריחוק. זוהי שותפות חשובה עם ה' שיש בה כדי לנחם. אפשר שבעיני עורכי הסוגיה זהו מעין מענה לשאלותיהם הקשות של האמוראים.
 ברם, אף כאן לא מסתיימת הסוגיה אלא נחתמת בשני סיפורים אחרונים. להלן הראשון שבהם:
 רבי ורבי חייא הוו שקלי ואזלי באורחא, כי מטו לההוא מתא אמרי: איכא צורבא מרבנן הכא, נזיל וניקביל אפיה. אמרי: איכא צורבא מרבנן הכא, ומאור עינים הוא. אמר ליה רבי חייא לרבי: תיב את, לא תזלזל בנשיאותך, איזיל אנא ואקביל אפיה. תקפיה ואזל בהדיה. כי הוו מיפטרי מיניה, אמר להו: אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין – תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין. אמר ליה: איכו השתא מנעתן מהאי בירכתא... דרבי יעקב איש כפר חיטייא הוה מקביל אפיה דרביה כל יומא, כי קש אמר ליה: לא נצטער מר, דלא יכיל מר. אמר ליה: מי זוטרי מאי דכתיב בהו ברבנן ויחי עוד לנצח לא יראה השחת כי יראה חכמים ימותו? ומה הרואה חכמים במיתתן יחיה, בחייהן – על אחת כמה וכמה!

(רבי ור' חייא היו נושאים (לומדים) והולכים בדרך. כאשר הגיעו לאותו מקום אמרו: יש תלמיד חכמים כאן? נלך ונקביל את פניו. אמרו (להם): יש תלמיד חכמים כאן, והוא מאור עיניים (עיוור). אמר לו ר' חייא לרבי: שב אתה, אל תזלזל בנשיאותך, אלך אני ואקביל פניו. תקפו (גבר עליו רבי) והלך עמו. כאשר נפרדו ממנו אמר להם: אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין – תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין. אמר לו (רבי לר' חייא): אילו (לא הייתי בא) כעת מנעת אותי מברכה זו... רבי יעקב בר אידי איש כפר חיטים היה מקביל פניו של רבו כל יום. כשהזדקן (ונחלש) אמר לו (רבו): לא יצטער מר, שלא יכול מר. אמר לו: האם קטן מה שכתוב בהם בחכמים: "ויחי עוד לנצח לא יראה השחת. פי' יראה חכמים ימותו" (תה' מט:י-יא)? ומה הרואה חכמים במיתתן יחיה, בחייהן – על אחת כמה וכמה!)

במבט ראשון נראה שסיפור זה קשור בקשר אסוציאטיבי רופף עם הקטע שלפניו העוסק בבכיו של הקב"ה, גם על ביטול תורה, ומסתיים בסיפור קצר על רבי. ברם, במבט יסודי נראה שזאת חוליה חשובה בסוגיה. עד

² החוליה ה-14, דברי ר' אילא, שונה מעט: אין היא מכילה בכי אלא מעלה שאלה בסגנון שאלותיו של ר' יוחנן שקדם לו: "תקנה יש לו?".

³ מפאת קוצר היריעה לא נוכל להביא כאן את כל 14 המימרות, וכן לא את דברי הסתמא דגמרא שביניהן.

⁴ אף כאן מפאת קוצר היריעה לא נוכל להביא את כל הקטע שעוסק בבכיו של הקב"ה, אלא את החלק הרלוונטי לדינונו כאן.

כה התקדמה הסוגיה במעין שרשרת לינארית אסוציאטיבית, כשכל קטע מתקשר לקטע שלפניו. כך הסוגיה נעה מבכיו של רב הונא שקשור לדיון ההלכתי המקורי בסוגיה על מצוות "ראייה" לבכיים של חכמים אחרים על עניינים אחרים, ולבסוף אל "בכיו" של הקב"ה. כעת, הסיפור על רבי ור' חייא סוגר את המעגל בקשר שהוא יוצר עם תחילת הקובץ, עם הנושא העיקרי של הסוגיה: מצוות הראייה. שני החכמים שהקפידו להקביל את פניו של החכם העיוור (אף שהוא אינו רואה אותם) זוכים ומתברכים שיזכו במצוות הראייה שהסוגיה עוסקת בה, 'ראיית' פני השכינה בבית המקדש. ועוד, בסיפור זה החותם את הסוגיה מצוי אלמנט חשוב: הערך שבהקבלת פניו של תלמיד חכם, איש תורה. כך אנו נרמזים שבגלות, בהיעדר הקבלת פני שכינה, יש מעין תחליף (אמנם פחות בעוצמתו) בהקבלת פני רבו. המפגש עם השכינה בגלות מתקיים, אפוא, על ידי מפגש עם התורה ולומדיה.